
R E C E N Z J E I O M Ó W I E N I A

STUDIA NAUK TEOLOGICZNYCH
TOM 13 (2018)

DOI 10.24425/119672

KS. MAREK KARCZEWSKI

Aleksandra Nalewaj, *Funkcje kobiet w Ewangelii według świętego Jana*, Wydział Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2017, ss. 233.

Monografia naukowa Aleksandry Nalewaj *Funkcje kobiet w Ewangelii według świętego Jana* została opublikowana w roku 2017 na Wydziale Teologii Uniwersytetu Warmińskiego w Olsztynie. Autorka jest pracownikiem naukowym tego wydziału. Publikacja została przedstawiona w procedurze habilitacyjnej jako znaczne osiągnięcie naukowe. Funkcję recenzentów wydawniczych pełnili ks. dr hab. Artur Malina, profesor Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach oraz prof. dr hab. Michał Wojciechowski. Aspiracje autorki, by zaprezentować jak najbardziej nowatorskie studium naukowe dostrzegalne są w jego wielu punktach. Jednocześnie jak każda publikacja, także i ta posiada pewne słabsze punkty.

Schemat publikacji jest bardzo przejrzysty i konsekwentny. Monografię otwiera obszerny wstęp. Główny trzon książki stanowią trzy części zawierające po dwa rozdziały odpowiadające konkretnym tekstom z Ewangelii wg św. Jana. Publikację zamykają zakończenie, streszczenie w języku angielskim, indeks autorów, obszerna bibliografia oraz wykaz skrótów.

W pierwszych zdaniach wstępu A. Nalewaj przedstawia niektóre motywy, które skłoniły ją do podjęcia tematyki znaczenia kobiet w J. Stanowią je prezentowana przez Jezusa Chrystusa wyjątkowa na tle epoki i starożytnych standardów relacja do kobiet. Jako szczególny przykład traktowania kobiet jako „osoby niezależne, śmiałe, a nawet zdolne do podjęcia doktrynalnego dyskursu” (s. 14). Autorka stawia pytania: „Jaki zamysł przyświecał autorowi, który powierzył kobietom funkcje, wykraczające poza standardy ustalone płcią?” (tamże). Zadaje także podstawowe pytanie, które stanowi swoistą oś jej wywodu: czy kobiety były uczennicami Chrystusa na równi z mężczyznami? Autorka odwołuje się przy tym do opinii A. de Boer (*The Gospel of Mary. Listening to the Beloved Disciple*, New York 2005, s. 163), która sugeruje, że Jan mówiąc o uczniach, mówił także o kobietach. Kwestia ta wiąże się ściśle dyskusją na temat cech socjologicznych wspólnoty umiłowanego ucznia.

Pierwszy wyodrębniony punkt wstępu stanowi omówienie stanu badań (s. 15-24). A. Nalewaj omawia szeroko publikacje R.E. Browna, *The Role of Women in the Fourth Gospel*, TS 36 (1975), s. 183-198; S.M. Schneiders, *Women in the Fourth Gospel and the Role of Women in the Contemporary Church*, JBTh XII (1982) nr 3, s. 35-45; E. Schüssler-Fiorenzy, *In Memory of Her. A Feminist Theological Reconstruction of Christian Origins*, London 1983; R.G. Mancinniego. *Her Testimony is True. Women as Witnesses according to John* (JSNT Sup 125),

Sheffield 1996; A. Fehribach, *The Women in the Life of the Bridegroom. A Feminist Historical-Literary Analysis of Female Characters in the Fourth Gospel*, Colledgeville 1998; M.M. Beirne, *Women and Men in the Fourth Gospel. A Discipleship of Equals* (JSNT SS 242), Sheffield 2003 oraz wspomnianą powyżej autorstwa A. de Boer. W ograniczony sposób temat wypełniania przez kobiety misji nauczania i apostołowania pojawia się także w publikacjach T. Okure, *The Johannine Approach to Mission*, Tübingen 1988; A Winsor, *The King is Bound in the Tress. Allusions to the Song of Songs in the Fourth Gospel* (SBL 6), New York 1999 oraz w opracowaniach dedykowanych Maryi autorstwa I. de la Potterie, *Maryja w tajemnicy przymierza*, Częstochowa 2000 i M. Thuriana, *Maryja Matka Pana. Figura Kościoła*, Warszawa 1990. Dyskusję na temat uczniostwa wybranych kobiet z J toczy także R. Burnet, *Maria Magdalena. Od skruszonej grzesznicy do oblubienicy Jezusa*, Poznań 2005 i B. Górka, *Jezus i Samarytanka (J 4,1-42): historia i inicjacja*, Kraków 2008.

W konkluzji, autorka monografii *Funkcje kobiet w Ewangelii według świętego Janastwierdza*, iż „mimo rozwoju egzegezy feministycznej w ostatnich dziesiętkach lat, w rodzimej literaturze zauważa się brak kompletnego opracowania tematu kobiet w Janowej Ewangelii oraz ich funkcji” (s. 24).

Należy przyznać, że A. Nalewaj dokonała omówienia stanu badań w podejmowanym obszarze badań egzegetycznych w sposób bardzo jasny i w stylu świadczącym o doskonałej znajomości wyzwań, które niesie ze sobą naukowa interpretacja Czwartej Ewangelii. Pewną wątpliwość budzi kwestia ograniczenia się jedynie do publikacji angielskojęzycznych. Inna kwestia, która dotyka także literatury polskojęzycznej to zatrzymanie się na roku 2008. Dziesięć lat to spory okres czasu. Autorka nie zna np. publikacji Z. Grochowskiego, *Il discepolo di Gesù nell'ora della prova (Gv 18-19), luogo di rivelazione del Maestro* (Studia Biblica Lublinensia XIII), Lublin 2015. Dostrzegalna jest również pewna niekonsekwencja w chronologii prezentowanych opracowań. Wydaje się jednak, że przedstawiony zestaw opinii na temat uczniostwa kobiet w J jest wystarczająco reprezentatywny i doskonale ilustruje panujące w środowisku egzegetycznym tendencje i sposoby podejścia do tekstu. A. Nalewaj sama będąc kobietą potrafi w sposób bardzo wyważony i rzeczowy ocenić skrajne i ideologizujące opinie typu feministycznego. Czyni to w oparciu o dokumenty kościelne, ale również własne dojrzałe podejście do tekstu J.

Kolejny punkt wstępu stanowi syntetyczne omówienie kwestii uczniostwa w J (s. 24-28). Należy stwierdzić, że autorka dokonała tu czegoś, co wydaje się niezwykle trudne i wymaga wyjątkowej znajomości teologii J. Na kilku stronach zreferowała główne cechy Janowej teologicznej koncepcji uczniostwa. W punkcie tym mamy przedsmak możliwości egzegetycznych A. Nalewaj. Autorka zwraca szczególną uwagę na Janową koncepcję umiłowanego ucznia. Na podstawie rozważań na temat koncepcji uczniostwa w kontekście J A. Nalewaj ponownie stwierdza, że „z dużym prawdopodobieństwem można uznać, że forma οἱ μαθηταὶ odnosi się również do kobiet” (s. 28).

W następnych punkcie wstępu autorka porusza temat miejsca kobiet w tekstach synoptycznych i w J (s. 28-30). W czterech Ewangeliach niewiasty wypowiadają się 48 razy, z tego w J aż 23 razy. Kolejna kwestia wstępna to pytanie o znaczenie roli i statusu w Czwartej Ewangelii (s. 30-32). Wstęp zamyka krótkie omówienie struktury pracy, przedmiotu i metodologii (s. 32-34). Autorka stwierdza, że Jan prezentuje sylwetki pięciu kobiet „Matki Jezusa, Samarytanki, Marty i Marii z Betanii oraz Marii z Magdali w sześciu narracjach” (s. 33). Tworzą je opowiadanie o weselu w Kanie (2,1-12); spotkanie przy studni (4,1-42); wskrzeszenie Łazarza (11,1-45); namaszczenie w Betanii (12,1-11); testament z krzyża (19,25-27) i chrystofanie paschalne (20,1-2.11-18). Według A. Nalewaj, na podstawie obecnych w tekście inkluzji, przywołanych ram przestrzenno-czasowych, występujących osób, zastosowanej techniki dramatycznej oraz struktury koncentrycznej bądź chiastycznej można rozpoznać „trzy sekcje literackie: 2,1-4,54; 11,1-12,11 i 19,25-20,18, w których mieszczą się perykopy o kobietach” (tamże). Układ ten stanowi podstawę wewnętrznej struktury pracy, zawierającej trzy części główne. Metodą egzegetyczną adekwatną do tematu badań jest według autorki metoda historyczno-literacka. Jak stwierdza: „Pozwala ona wyodrębnić etapy redakcyjne księgi, które odzwierciedlają proces ewolucji Janowej społeczności” (s. 34). Każdy z sześciu rozdziałów zawiera takie zagadnienia jak: kontekst literacko-doktrynalny tekstu dedykowanego kobiecie; struktura literacka, „elementy tradycji i redakcji, tło starotestamentowe, funkcja jako pełni niewiasta w Janowym dziele oraz we wspólnocie umiłowanego ucznia” (tamże).

W przypadku ostatniego punktu wstępu można mieć pewien niedosyt. W zależności od oczekiwań, niedosyt ten może przyjmować różne formy. Przede wszystkim kwestia zastosowanej metodologii oraz samej struktury publikacji została potraktowana bardzo oszczędnie. Określenie „metoda historyczno-literacka” jest dość ogólne. Można również mieć zastrzeżenia i zarzucić autorce, że jest „tradycjonalistką”, nie korzysta z możliwości oferowanych przez nowe metody egzegetyczne. Zaprezentowana strukturyzacja J jest możliwa, ale jak zauważa sama autorka, stanowi ona kwestię dyskusowaną od dziesięcioleci. Zatem z pewnością znajdują się egzegeci, którzy odrzucają proponowane rozwiązania. Są one szerzej wyjaśniane w zasadniczym tekście publikacji, jednak we wstępie posiadają one raczej walor intuicyjny. Ta sama uwaga dotyczy założenia dotyczącego struktur koncentrycznych. Nie zmienia to jednak faktu, że A. Nalewaj zaproponowała bardzo przejrzysty układ struktury swojej publikacji. Założenia metodologiczne nie są nowatorskie, ale za to bardzo solidne. Pomimo deklarowanego historyczno-literackiego charakteru przeprowadzonego studium autorka wielokrotnie udowadnia swoją wyjątkową zażyłość z J, wyrażającą się w wysnuwanych bardzo trafnych wnioskach teologicznych.

Część pierwsza nosi tytuł *Matka Jezusa i Samarytanka – dwie niewiasty u progu publicznej działalności Jezusa* (s. 35-101). W części tej zawarte są dwa rozdziały. W rozdziale I *Matka Jezusa na godach w Kanie Galilejskiej (J 2,1-12)* (s. 38-69) zawarte są cztery paragrafy. Omawia się kontekst literacki i doktrynalny, strukturę

literacka J 2,1-12, elementy tradycji i redakcji (Jan a synoptycy; hipoteza źródła pisanego; hipoteza etapów redakcji; hipoteza rozwoju tradycji Janowej; tło starotestamentalne) oraz funkcję Matki Jezusa w opisie godów weselnych. Ostatni paragraf wiąże się ściśle z tematem publikacji i pytaniem o możliwość dostrzeżenia w Maryi uczennicy Jezusa. Autorka podejmuje tę kwestię, zwracając uwagę na szczególne znaczenie Matki Jezusa w J 2,1-12. Podejmując krytyczny dialog z różnymi opiniami naukowców, autorka podkreśla, że Maryja może być widziana jako uczeń Jezusa, jednak pozostaje Matką Jezusa i Matką wierzących.

Warto podkreślić, że autorka z wielką erudycją relacjonuje zróżnicowane opinie autorów obcojęzycznych na temat uczniostwa Maryi Matki Jezusa. W tej obfitej relacji zbyt słabo wyróżnić można osobiste opinie A. Nalewaj lub są one przedstawione zbyt skrótowo. Powoduje to pewien niedosyt i wrażenie, że mamy do czynienia z prezentacją stanowisk innych badaczy. Kwestia ta jest częściowo uzupełniona w podsumowaniu pierwszej części i całej publikacji.

W rozdziale drugim *Samarytanka i spotkanie o niezwyklej porze (J 4,1-42)* zawarto pięć paragrafów (s. 70-102). Podobnie jak w rozdziale pierwszym, omówiono najpierw kontekst literacki i doktrynalny oraz strukturą literacką J 4,1-42. Następnie scharakteryzowano elementy tradycji i redakcji z wyłączeniem porównania synoptycznego. Dwa ostatnie paragrafy stanowią główną treść rozdziału drugiego. Paragraf czwarty *Objawienie na cembrowinie* zawiera analizę egzegetyczną dwóch dialogów Jezusa i Samarytanki przy studni: pierwszego, którego tematem jest niezrozumienie (ww. 7-15) oraz drugiego, którego tematem jest objawienie (ww. 16-26). Konsekwencję wcześniejszych rozważań na temat Samarytanki stanowi paragraf piąty dedykowany jej funkcji w opisie spotkania z Jezusem przy studni. Funkcje te zostały omówione w czterech punktach dotyczących charakterystyki Samarytanki jak odbiorczyni Objawienia, jako misjonarki, relacji do uczniów Jezusa oraz owoców świadectwa kobiety. Pewną wątpliwość budzi sposób zestawienia funkcji Samarytanki. Niektóre z funkcji są wyodrębnione w sposób jasny i zrozumiały. Niekiedy jednak ma się wrażenie, że zabrakło w tytule punktu jasnego odniesienia do konkretnej funkcji niewiasty samarytańskiej.

Druga część główna monografii nosi tytuł *Marta i Maria z Betanii – dwie niewiasty u kresu publicznej działalności Jezusa* (s. 103-152). Podobnie jak pozostałe części, również część druga zawiera uwagi wprowadzające oraz dwa rozdziały dedykowane Marcie i Marii z Betanii.

Rozdział I *Marta z Betanii w opisie wskrzeszenia Łazarza (J 11,1-44)* zawiera cztery paragrafy dedykowane odpowiednio kwestiom kontekstu literackiego i doktrynalnego, strukturze literackiej J 11,1-44, elementom tradycji i redakcji (Jan a synoptycy; hipoteza źródła pisanego; hipoteza redakcji) oraz funkcji Marty w opisie wskrzeszenia Łazarza (s. 106-129). Paragraf ostatni *Funkcje Marty w opisie wskrzeszenia Łazarza* związany jest bezpośrednio z tematem publikacji i zawiera dwa nierówne objętościowo punkty. W punkcie pierwszym omówiono dialog Marty z Jezusem. Natomiast w punkcie drugim – słowa przy grobie Łazarza. Czytelnika

monografii A. Nalewaj może zastanowić, dlaczego w kontekście wskrzeszenia Łazarza mówi się jedynie o funkcji Marty? Wprawdzie rola jej siostry Marii ogranicza się do powtórzenia części słów Marty, jednak Marta nie była jedyną kobietą, z którą rozmawiał Jezus. Funkcja Marii została omówiona w rozdziale drugim, ale w kontekście zupełnie innego tekstu J. Natomiast opisowa charakterystyka funkcji Marty w J 11,1-44 została przedstawiona z wielkim znanstwem oryginalnej teologii Janowej. W opinii A. Nalewaj „Marta pełni funkcję żeńskiego odpowiednika umiłowanego ucznia, jest uczennicą w pełnym znaczeniu tego słowa” (s. 129).

Rozdział II *Maria z Betanii w opisie namaszczenia Jezusa (J 12,1-12)*, podobnie jak poprzednie, zawiera paragrafy wstępne dedykowane kontekstowi literackiemu i doktrynalnemu, strukturze literackiej i elementom tradycji i redakcji oraz paragraf główny zawierający charakterystykę funkcji Marii (s. 130-152).

Ze względu na zbieżność niektórych motywów zawartych w scenie namaszczenia Jezusa w J 12,1-8 oraz opisach namaszczenia przez nieznaną kobietę w Mt 26,6-13; Mk 14,3-9; Łk 7,36-50 autorka omawia szczegółowo tę kwestię (s. 132-135). Charakteryzując funkcje Marii autorka podkreśla kontrast między zachowaniem Judasza i gestem Marii, który ma sens profetyczny. W konkluzji drugiej części autorka znów łączy ze sobą dwie siostry, które stały się uczennicami Jezusa.

Ostatnia, trzecia część monografii A. Nalewaj nosi tytuł *Matka Jezusa i Maria z Magdali – dwie niewiasty w «godzinie» Jezusa (J 19,25-20,18)* dedykowana jest roli kobiet w kontekście wydarzeń paschalnych (s. 153-204). Oprócz krótkich uwag wprowadzających w części zawarte są dwa rozdziały.

Rozdział I *Matka Jezusa i niewiasty i stóp krzyża (J 19,25-27)* obejmuje znane z poprzednich rozdziałów elementy jednak z pewnymi korektami (s. 156-177). W paragrafie *Kontekst literacki i doktrynalny* zawarto dwa punkty dotyczące interpretacji J 19,25-27. Punkt pierwszy dedykowany jest historii interpretacji, natomiast drugi stanowi próbę uzupełnienia i pogłębienia interpretacji tradycyjnych. Wydaje się, że autorka skłania się ku opiniom M. Thuriana oraz J. Kręcidło. Ten ostatni proponuje, by w interpretacji Janowego testamentu z krzyża nie ograniczać się do klucza mariologiczno-eklezjologicznego i proponuje polifoniczne odczytanie J 19,25-27 w kontekście chrystologicznym, soteriologicznym, objawieniowym, narracyjnym i wydarzeniowym. Omawiając funkcje Maryi pod krzyżem, autorka odnosi się także do innych kobiet obecnych na Golgocie, nazywając je kobietami głębokiej wiary. Jawią się one „jako prawdziwe uczennice” (s. 169). Matka Jezusa staje się Matką umiłowanego ucznia, a „uczeń staje się Jej synem” (s. 176).

Rozdział II nosi tytuł *Maria z Magdali i spotkanie Zmartwychwstałego (J 20,1-18)* (s. 179-204). Obok trzech paragrafów dotyczących kontekstu literackiego, struktury, elementów tradycji i redakcji w rozdziale zawarty jest ostatni – *Funkcje Marii z Magdali opisie wielkanocnej chrystofanii*. Krótkie podsumowanie tych funkcji zawarte w punkcie *Maria z Magdali – uczennica* jest kolejnym dowodem dojrzałości teologicznej autorki i umiejętności wiązania pozornie odległych kontekstów J.

Pomimo pewnych wskazanych powyżej braków, monografia A. Nalewaj *Funkcje kobiet w Ewangelii według świętego Jana* jest publikacją wartościową. Podjęty temat nie został jeszcze całościowo opracowany w języku polskim. W dobie nasilającej się dyskusji na temat znaczenia kobiet we współczesnym Kościele wyważony głos kobiety, specjalistki w zakresie interpretacji Ewangelii wg św. Jana powinien być wysłuchany z uwagą. Autorka omawia kwestię znaczenia kobiet we wspólnocie Janowej w sposób rzetelny, przeprowadzając solidną egzegezę tekstu J. Nie znaczy to, że unika sformułowań, które mogą wydawać się śmiałe. Wnioski A. Nalewaj są efektem prowadzonej na kartach jej publikacji dyskusji naukowej, a przede wszystkim owocem własnej dojrzałej lektury egzegetycznej i teologicznej. Bez wątpienia dojrzałość badawcza wiąże się w tym wypadku z osobistą wrażliwością autorki, kobiety podejmującej temat kobiet – uczennic Jezusa Chrystusa. Mocną stroną publikacji jest umiejętne korzystanie nie tylko z najnowszej literatury naukowej, ale także z klasycznych komentarzy. Bardzo ważną rolę pełnią krótkie i solidne omówienia kontekstu literackiego i doktrynalnego poszczególnych perykop. Bardzo dobrze zaprezentowano także tło starotestamentowe omawianych tekstów. Bardzo dobrze się stało, że pomimo nieco socjologicznie brzmiącego tytułu, Czytelnik otrzymuje wszechstronne opracowanie teologiczno-biblijne stanowiące ważny wkład w rozwój badań naukowych nad Ewangelią według św. Jana.